

PERSBERICHT JAARCIJFERS 2017

Rotterdam, 6 april 2018

TBI REALISEERT HOGERE BEDRIJFSOPBRENGSTEN EN EEN FORSE VERBETERING VAN HET RESULTAAT

- Bedrijfsopbrengsten nemen toe met € 135 miljoen tot € 1.710 miljoen
- Operationeel bedrijfsresultaat voor afschrijvingen (EBITDA): € 46 miljoen
- Orderportefeuille stijgt naar € 2,4 miljard
- Aantal opgeleverde verkochte woningen stijgt met 42 procent tot 2.345 woningen
- Onverminderd sterke financiële positie: solvabiliteit 34 procent
- Ongevallenfrequentie-index (IF): 3,5

Kerncijfers (x € 1 miljoen)	2017	2016
Bedrijfsopbrengsten	1.710	1.570
Operationeel bedrijfsresultaat voor afschrijvingen (EBITDA)*	46	12
Operationele marge in %	2,7	0,7
Nettoresultaat	11	- 17
Orderportefeuille	2.400	2.100
Solvabiliteit op basis van het garantievermogen in %	34	36
Ongevallenfrequentie-index (IF)	3,5	3,6

*Bedrijfsresultaat uit normale activiteiten voor afschrijvingen (vóór aftrek van reorganisatielasten en bijzondere waardeverminderingen)

Daan Sperling, voorzitter van de Raad van Bestuur van TBI

“TBI kijkt terug op een goed jaar waarin we onze prestaties op veel fronten hebben verbeterd. De woningmarkt was krachtig en het perspectief voor de markten van infra en utiliteit verbeterde. De bedrijfsopbrengsten groeiden in 2017 met 9 procent naar € 1.710 miljoen. Tevens zagen we ons operationele bedrijfsresultaat (EBITDA) toenemen naar € 46 miljoen (operationele marge 2,7 procent). Onze orderportefeuille steeg met 11 procent tot € 2,4 miljard. We hebben mooie opdrachten verworven, zoals de nieuwbouw voor de Triodos Bank, waarbij circulariteit een belangrijke rol speelt. Maar ook Little C aan de Rotterdamse Coolhaven, Windmolenpark Kriegers Flak in de Baltische Zee en de vernieuwing van de rondweg bij Antwerpen in aannemersconsortium Rinkoniën zijn voorbeelden van toonaangevende projecten, naast de vele kleine en middelgrote projecten die wij realiseren.

Strategie 2020

In 2017 hebben we onze strategie herijkt en onze marsroute naar 2020 uitgestippeld. Onze strategie 2020 moet de winstgevendheid van TBI verder verbeteren. Zo houden we ruimte om te blijven investeren en waarde te creëren voor onze klanten.

De komende jaren is onze strategie gericht op drie pijlers die met elkaar verbonden zijn:

1. Een toonaangevende marktpositie

Door te investeren in innovatie, digitalisering van het bouwproces en focus op ondernemerschap dicht bij de klant, willen we onze marktpositie behouden en waar mogelijk versterken. We streven naar robuuste financiële resultaten door aandacht voor de kwaliteit van de bedrijfsopbrengsten, strak risicomanagement en optimale projectbeheersing.

2. Circulair ondernemen

We zetten vol overtuiging in op een circulaire bouweconomie met als uiteindelijk doel een energieneutrale gebouwde omgeving te ontwikkelen en een volledige circulaire bedrijfsvoering.

3. Een aantrekkelijke werkomgeving

We willen een veilige en gezonde werkomgeving bieden aan onze medewerkers en goed opgeleide jongeren aantrekken, die met hun frisse blik en digitale kennis onze ondernemingen kunnen versterken. En we willen vakmanschap behouden en ontwikkelen door continue samenwerking met vakopleidingen.”

RESULTATEN

De totale bedrijfsopbrengsten van TBI stegen met 9 procent naar € 1.710 miljoen (2016: € 1.570 miljoen). Onze orderportefeuille steeg met 11 procent naar € 2,4 miljard. Bij het aannemen van nieuwe werken sturen de TBI-ondernemingen op een rendement dat past bij het risicoprofiel van de projecten gecombineerd met een optimale projectbeheersing. Ook de kostenstructuur is verbeterd en we zijn in staat meer projectgerelateerde kosten door te berekenen.

Ook in 2017 zijn de bedrijfsprocessen verder gestroomlijnd en is de omvang van de organisatie aangepast aan de ontwikkeling van het activiteitsniveau. De kosten die hiermee gemoeid waren bedroegen € 7,1 miljoen (2016: € 7,2 miljoen). Dit hangt vooral samen met de fusie tussen Croon en Wolter & Dros naar de sterke technologie-onderneming Croonwolter&dros. Deze fusie is per 1 januari 2017 juridisch geëffectueerd.

Het operationele bedrijfsresultaat (EBITDA), geschoond voor eenmalige niet-operationele lasten, nam toe met € 34 miljoen tot € 46 miljoen (2016: € 12 miljoen). De operationele marge bedroeg 2,7 procent (2016: 0,7 procent). Het nettoresultaat steeg naar € 11 miljoen (2016: € 17 miljoen negatief).

RESULTATEN SEGMENTEN

TECHNIEK

(x € 1 miljoen)	2017	2016
Bedrijfsopbrengsten	654	683
Operationeel bedrijfsresultaat (EBITDA)*	6,1	13,4
Operationele marge	0,9%	1,9%
Orderportefeuille ultimo	698	723

*Bedrijfsresultaat uit normale activiteiten voor afschrijvingen (vóór aftrek van reorganisatielasten en bijzondere waardeverminderingen)

De ondernemingen binnen het segment Techniek zijn actief in verschillende deelmarkten. Het onderdeel Building Technology (utiliteit) ondervond nog volume- en prijsdruk. Tevens werd het resultaat van met name dit onderdeel gedrukt door de integratie- en herstructureringskosten ten gevolge van de eerdergenoemde fusie tussen Croon en Wolter & Dros. Hierdoor bleef het resultaat van het segment Techniek achter ten opzichte van 2016.

De vraag naar revitalisering en verduurzaming van bestaande gebouwen nam toe. Intelligente gebouwoplossingen, veiligheid en energiebesparing zijn daarbij belangrijke thema's. Voorbeelden hiervan waren de revitalisering van de gebouwen MM25 in Rotterdam en Olympic Plaza in Amsterdam, beide projecten in opdracht van OVG Nederland. Inmiddels biedt kantoorgebouw MM25 de nieuwe huisvesting aan de TBI-ondernemingen Croonwolter&dros en Mobilis.

Het onderdeel Infra realiseerde een goed resultaat. Begin 2017 werd onder andere de opdracht verkregen voor de aanleg van de RijnlandRoute in combinatieverband met Mobilis, Dimco en Vinci.

Het onderdeel Industrie presteerde naar verwachting en zag een geleidelijk herstel van de marktomstandigheden.

In de Marine & Offshoremarkt werd ondanks moeilijke marktomstandigheden goed gepresteerd.

BOUW & ONTWIKKELING

(x € 1 miljoen)	<u>2017</u>	<u>2016</u>
Bedrijfsopbrengsten	888	724
Operationeel bedrijfsresultaat (EBITDA)*	37,2	24,3
Operationele marge	4,2%	3,4%
Orderportefeuille ultimo	1.151	1.074

*Bedrijfsresultaat uit normale activiteiten voor afschrijvingen (vóór aftrek van reorganisatielasten en bijzondere waardeverminderingen)

In het segment Bouw & Ontwikkeling lieten onze activiteiten op het gebied van vastgoed en wonen opnieuw goede groeicijfers zien door een verder aantrekkende woningmarkt, ondanks dat het beschikbare planaanbod tekortschiet. Het aantal opgeleverde verkochte woningen steeg met 42 procent tot 2.345 woningen (2016: 1.649 woningen). Ook de herontwikkelings-, renovatie- en onderhoudsmarkten ontwikkelden zich sterk.

Op de utiliteitsmarkt waren de omstandigheden nog uitdagend. Het bouwvolume in de markt nam weliswaar toe, maar door de sterke prijsgedreven concurrentie stonden de marges nog onder druk.

Gedurende het jaar hebben we een analyse van de vastgoedposities uitgevoerd. Op basis hiervan is een bijzondere waardevermindering van € 2,6 miljoen (2016: € 4,3 miljoen) doorgevoerd.

Door de sterke groei van de woningmarkt zijn zowel de bedrijfsopbrengsten als het operationele bedrijfsresultaat in dit segment sterk verbeterd ten opzichte van 2016. Dat geldt ook voor de operationele marge: deze nam toe van 3,4 procent in 2016 naar 4,2 procent in 2017.

INFRA

(x € 1 miljoen)	<u>2017</u>	<u>2016</u>
Bedrijfsopbrengsten	202	199
Operationeel bedrijfsresultaat (EBITDA)*	5,8	2,5
Operationele marge	2,9%	1,3%
Orderportefeuille ultimo	525	339

* Bedrijfsresultaat uit normale activiteiten voor afschrijvingen (vóór aftrek van reorganisatielasten en bijzondere waardeverminderingen)

In het segment Infra stimuleerde de noodzaak tot bereikbaarheid de vraag naar nieuwe infrastructuur en nam het aanbod van zowel (middel)grote als kleinere infraprojecten toe. Daarnaast kwamen er meer projecten op het gebied van beheer en onderhoud op de markt.

Dankzij het herstel van de marktomstandigheden verbeterden ook het volume en de kwaliteit van de orderportefeuille, onder andere door de nieuwe opdrachten, zoals de RijnlandRoute en de Hartel Tank Terminal.

In 2017 zijn de bedrijfsopbrengsten door een hogere productie licht toegenomen ten opzichte van 2016. Het operationele bedrijfsresultaat van het segment Infra verbeterde en kwam uit op € 5,8 miljoen (€ 2,5 miljoen in 2016). De activiteiten in Denemarken worden in 2018 beëindigd.

FINANCIËLE POSITIE

De financiële positie van TBI bleef onverminderd sterk met een solvabiliteit op basis van het garantievermogen van 34 procent (2016: 36 procent).

De vaste activa lagen met € 118 miljoen vrijwel op hetzelfde niveau als in 2016 (€ 117 miljoen). De netto-investeringen (investeringen minus desinvesteringen) in (im)materiële vaste activa lagen in 2017 hoger dan de afschrijvingen. De netto-investeringen bedroegen € 18,8 miljoen (2016: € 13,6 miljoen), terwijl de afschrijvingen € 17,9 miljoen bedroegen (2016: € 19,0 miljoen). De financiële vaste activa namen met € 1,1 miljoen af, onder meer door een afname van de latente belastingvorderingen.

De investeringen in de vastgoedportefeuille (grondposities, bouwrechten, onverkochte woningen in uitvoering en onverkochte opgeleverde woningen) bedroegen ultimo 2017 € 213 miljoen (2016: € 191 miljoen). De toename met € 22 miljoen bestaat volledig uit investeringen in projectontwikkeling, waaronder de verwerving van een locatie aan de Merwedekanaalzone in Utrecht in samenwerking met AM. De voorraad onverkochte woningen in aanbouw bleef op hetzelfde niveau (€ 9 miljoen).

Door de ontwikkelingen in de samenstelling van onze onderhanden werken en schulden aan leveranciers nam het nettowerkkapitaal af tot € 28 miljoen (2016: € 65 miljoen) ondanks hogere investeringen (€ 22 miljoen) in projectontwikkeling. De totale liquiditeit verbeterde dientengevolge met € 48 miljoen. Het saldo van de liquide middelen verminderd met de kortlopende schulden aan kredietinstellingen bedroeg ultimo 2017 € 172 miljoen (2016: € 125 miljoen).

Het eigen vermogen bedroeg ultimo 2017 € 240 miljoen (2016: € 230 miljoen) en nam per saldo toe met € 10 miljoen. Hierin begrepen is het positieve nettoresultaat van € 11 miljoen.

TBI heeft de beschikking over een gecommitteerde revolving financieringsfaciliteit bij drie banken van in totaal € 75 miljoen. De faciliteit heeft een looptijd tot december 2020. In 2017 is geen gebruikgemaakt van deze faciliteit.

Niet-financiële resultaten

In 2017 heeft TBI opnieuw veel aandacht besteed aan veiligheid. Daarbij was het vergroten van het veiligheidsbewustzijn een belangrijk thema. De ongevalratio (IF) daalde licht van 3,6 naar 3,5. Er was sprake van 39 ongevallen met verzuim (2016: 37). TBI is actief deelnemer aan de Governance Code Veiligheid in de Bouw en nam ook in 2017 deel aan de landelijke Dag van de Veiligheid in de Bouw.

De onderneming investeerde in totaal € 3,9 miljoen (€ 692/fte) in opleiding en ontwikkeling van medewerkers (€ 3,9 miljoen en € 702/fte in 2016). TBI acadmy breidde het opleidingsaanbod uit met nieuwe modules om de projectmanagementvaardigheden te versterken.

Een materialenpaspoort samenstellen is een belangrijke stap om de circulaire ambities waar te maken. Daarom is TBI-onderneming J.P. van Eesteren als een van de eerste bouwondernemingen in Nederland aan de slag gegaan met Madaster voor de nieuw te bouwen huisvesting voor de Triodos Bank in Zeist. Ook andere TBI-ondernemingen verkennen de toepassingen van Madaster om extra waarde te kunnen bieden aan de klant.

De totale CO₂-voetafdruk van TBI in 2017 bedroeg 36 kton CO₂-emissie een stijging van 28,6 procent ten opzichte van 2016 (28 kton). Deze absolute toename is een gevolg van groei in bedrijvigheid door onze ondernemingen.

VOORUITZICHTEN 2018

De economische groei, de verduurzamingsopgave van de gebouwde omgeving en investeringen in infrastructuur bieden TBI een goede uitgangspositie voor een gezonde groei in de verschillende marktsegmenten.

Binnen Bouw & Ontwikkeling blijft sprake van een krachtige onderliggende vraag op de woningmarkt. Of de productie toeneemt, is mede afhankelijk van voldoende beschikbaar planaanbod (locaties). De utiliteitsmarkt zal naar verwachting verder aantrekken. Hier zien we onverminderd kansen op het gebied van herontwikkeling en transformatie van bestaand vastgoed.

Binnen het segment Techniek verwachten we eveneens groeimogelijkheden door in te spelen op kansen in de sectoren Utiliteit, Industrie en Infra. De Marine & Offshore sector zal ook in 2018 nog onder druk staan.

Door onze solide financiële positie hebben we de ruimte om te investeren in innovatie van producten en processen, circulair bouwen en nieuwe samenwerkingen. Daarnaast investeren we in de ontwikkeling van onze mensen en houden we focus op projectbeheersing en kostenoptimalisatie.

Op basis van de verwachte marktomstandigheden en de kwantitatief en kwalitatief verbeterde orderportefeuille zien wij de toekomst met vertrouwen tegemoet.

Noot voor de redactie:

Voor meer informatie:

Dr. D.M. Wietsma, directeur Communicatie & Organisatieontwikkeling

Telefoon: 010-2908500

E-mail: dm.wietsma@tbi.nl

Het geïntegreerde jaarverslag 2017 is tezamen met de GRI content index vanaf 20 april 2018 beschikbaar via www.jaarverslag.tbi.nl

Bijlagen

1. Geconsolideerde balans per 31 december 2017
2. Geconsolideerde winst-en-verliesrekening 2017
3. Kerncijfers 2017
4. Voorbeelden van projecten die de TBI-ondernemingen in 2017 hebben gerealiseerd of verworven

Profiel TBI

TBI Holdings B.V. (TBI) is een groep ondernemingen die de gebouwde omgeving op duurzame wijze vernieuwt, inricht en onderhoudt. TBI heeft een gemengd portfolio van bouw- en installatietechniek.

Woningen, kantoren, scholen, ziekenhuizen, wegen, tunnels, bruggen, sluisen, fabrieken en scheepsinstallaties.

In heel Nederland is ons werk te zien. Van kleine initiatieven tot grote, spraakmakende projecten. Voor publieke of private opdrachtgevers.

Met gemiddeld 5.700 medewerkers (fte's) bedroegen de bedrijfsopbrengsten van TBI in 2017 € 1.710 miljoen.

Voor meer informatie: www.tbi.nl

Bijlage 1
Geconsolideerde balans per 31 december 2017

(vóór resultaatbestemming)

(bedragen in duizenden euro's)

	31 december 2017	31 december 2016
Vaste activa		
Immateriële vaste activa	11.625	2.113
Materiële vaste activa	86.454	93.663
Financiële vaste activa	19.669	20.795
	<u>117.748</u>	<u>116.571</u>
Vlottende activa		
Vorraden	221.517	198.184
Onderhanden projecten in opdracht van derden	-	-
Vorderingen	253.915	254.620
Liquide middelen	186.676	138.327
	<u>662.108</u>	<u>591.131</u>
Totaal activa	<u>779.856</u>	<u>707.702</u>
Groepsvermogen		
Eigen vermogen	240.091	229.658
Aandeel derden	68	97
	<u>240.159</u>	<u>229.755</u>
Voorzieningen	11.778	11.038
Langlopende schulden	66.064	66.467
Kortlopende schulden en overlopende passiva	461.855	400.442
Totaal passiva	<u>779.856</u>	<u>707.702</u>

Bijlage 2
Geconsolideerde winst-en-rekening over 2017

(bedragen in duizenden euro's)

	2017	2016
Netto-omzet	1.691.641	1.711.208
Wijziging in balanswaarde onderhanden projecten	<u>16.514</u>	<u>-138.586</u>
Bedrijfsopbrengsten	1.708.155	1.572.622
Bedrijfslasten		
Kosten van grond- en hulpstoffen	-1.032.217	-940.325
Kosten van uitbesteed werk en andere externe kosten	-152.792	-123.467
Lonen en salarissen	-302.767	-301.937
Sociale lasten	-46.541	-48.365
Pensioenlasten	-34.324	-34.460
Afschrijvingen immateriële en materiële vaste activa	-17.939	-18.993
Bijzondere waardevermindering vlottende activa	-2.638	-4.332
Overige waardeverminderingen van immateriële en materiële vaste activa	-	-587
Overige bedrijfskosten	<u>-100.613</u>	<u>-119.575</u>
	<u>-1.689.831</u>	<u>-1.592.041</u>
Bedrijfsresultaat	18.324	-19.419
Rentebaten en soortgelijke opbrengsten	282	1.042
Rentelasten en soortgelijke kosten	<u>-4.606</u>	<u>-5.442</u>
Resultaat voor belastingen	14.000	-23.819
Belastingen over het resultaat	-3.916	5.318
Resultaat uit deelnemingen	<u>506</u>	<u>1.787</u>
Resultaat na belastingen	10.590	-16.714
Aandeel van derden in resultaat groepsmaatschappijen	26	-3
Nettoresultaat	<u>10.616</u>	<u>-16.717</u>

Bijlage 3
Kerncijfers TBI¹

	2017	2016	2015	2014	2013
Markt					
Ontvangen opdrachten	1.711	1.833	1.508	1.491	1.613
Orderportefeuille	2.374	2.136	1.795	1.743	1.815
Verkochte woningen ²	1.251	1.671	1.707	1.059	1.048
Opgeleverde woningen	2.345	1.649	nb ⁴	nb ⁴	nb ⁴
Financieel¹					
Bedrijfsopbrengsten	1.708	1.573	1.557	1.603	1.744
Bedrijfsresultaat voor afschrijvingen (EBITDA) ³	46,0	11,7	32,7	31,0	32,6
Bedrijfsresultaat (EBIT) ³	28,0	-7,3	14,2	8,0	9,6
Nettoresultaat	10,6	-16,7	1,3	1,4	-13,1
Totale activa	779,9	707,7	766,8	746,9	827,3
Eigen vermogen	240,1	229,7	247,0	245,9	244,7
Nettowerkkapitaal	28,0	65,3	47,7	72,4	58,7
Liquide middelen	186,7	138,3	166,5	123,4	149,0
Ratio's					
Bedrijfsresultaat voor afschrijvingen (EBITDA) in % van bedrijfsopbrengsten ³	2,7	0,7	2,1	1,9	1,9
Bedrijfsresultaat (EBIT) in % van bedrijfsopbrengsten ³	1,6	-0,5	0,9	0,5	0,6
Solvabiliteit in % van eigen vermogen	30,8	32,5	32,2	32,9	29,7
Solvabiliteit in % van garantievermogen	34,0	36,0	32,2	32,9	29,7
Medewerkers⁵					
Aantal medewerkers ultimo jaar (FTE)	5.746	5.677	5.744	5.981	7.351
Opleidingskosten per medewerker (FTE) in €	692	702	578	nb ⁴	nb ⁴
Overtredingen in wet- en regelgeving (boetes)	1	5	5	9	4
Veiligheid en gezondheid⁵					
Arbeidsongevallen (met verzuim)	39	37	33	73	83
Ongevallenratio (IF)	3,5	3,6	3,1	6,1	6,0
Ziekteverzuim in %	4,5	4,4	4,1	4,4	4,2
Milieu-impact⁶					
CO ₂ -footprint (kton)	36	29 ⁶	29	32	36
Afval (kton)	33	28	25	21	31

1 Bedragen in miljoenen euro's.

2 Vergelijkende cijfers 2016 aangepast in verband met gewijzigde definitie.

3 Bedrijfsresultaat uit normale activiteiten (vóór aftrek van reorganisatielasten en bijzondere waardeverminderingen).

4 Niet beschikbaar.

5 Exclusief buitenlandse entiteiten.

6 De totale CO₂-footprint 2016 is aangepast wegens voortschrijdend inzicht inzake de CO₂-uitstoot aangaande gedeclareerde kilometers.

Bijlage 4   **Voorbeelden van projecten die de TBI-ondernemingen in 2017 hebben gerealiseerd of verworven****TECHNIEK***Functionaliteit en duurzaamheid van gebouwen verbeteren*

- Bouw van complexe (installatietechnische) objecten: vernieuwing en uitbreiding intensive care en operatiekamercomplex Rijnstate Ziekenhuis in Arnhem in een alliantiecontract; realisatie van het nieuwe 'hightech' onderzoeksgebouw Matrix VII in Amsterdam; bouw datacenter voor E-Shelter in Amsterdam (samen met VolkerWessels).
- Verbetering functionaliteit en duurzaamheid van gebouwen: renovatie van het Gouvernement te Maastricht (Croonwolver&dros en Timmermans Infratechniek).

Prestatiecontracten

- Diverse prestatiecontracten voor onderhoud en beheer gebouwgebonden installaties: het nieuwe O|2 Labgebouw in Amsterdam; het Thialf stadion in Heerenveen; het Provinciehuis Brabant in 's-Hertogenbosch; gebouwen en gebouwgebonden installaties van de Schelderadarketen (SRK); honderden panden van zorginstelling Philadelphia.

Installatie, onderhoud en beheer inframarkt

- Bouw tunnelinstallaties RijnlandRoute (in bouwcombinatie Comol5); risicogestuurd onderhoud spuikokers in de Afsluitdijk en onderhoud en renovatie twaalf bruggen en vier schutsluizen in Zuid-Holland waaronder de Van Brienoordbrug en de Merwedeburg (samen met Arcadis en Hollandia Services).
- Onderhoud van de verkeers- en tunneltechnische installaties (VTTI) in de Westerscheldetunnel, capaciteitsuitbreiding van de A15 Maasvlakte Vaanplein.

Marine & Offshoreprojecten

- Ontwerp en levering technische installatie m.s. Egbert Wagenborg; installaties van een luxe superjacht en een onderzoeksschip voor Damen Shipyards (Eekels Technology).
- Engineering, productie en afnametest van de drivepanelen voor een 5.000mt 'tub mounted crane' (Eekels Technology samen met Huisman).

Duurzame energieprojecten

- Bouw energiestation op biomassa in Meppel.
- Bouwtechnische installatie windmolenpark Kriegers Flak in de Baltische Zee (samenwerking met Hollandia Offshore).
- Aanleg en exploitatie zonneparken (samenwerking Croonwolver&dros Smart Energy en Switch Energy).

Diverse industriële projecten

- Bouw recyclecentrum voor Mitsubishi Materials Corporation (MMC) in Moerdijk.
- Uitbreiding waterzuivering en capaciteitsvergroting groengasopwekking (Eekels Technology).
- Uitbreiding Eneco Bio Golden Raand in Delfzijl (Eekels Technology).
- Renovatie dertien hoogspanningsstations van TenneT (Croonwolver&dros en Mobilis samen met SAG).

BOUW & ONTWIKKELING

Steden sterker maken

- Uitvoering van diverse (binnen)stedelijke ontwikkelprojecten: transformatie van het voormalige NS-bedrijventerrein Wisselspoor (Utrecht) tot een gebied voor wonen, ondernemen en horeca met behoud van het industrieel erfgoed (Synchroon); de transformatie van de Merwedekanaalzone naar stadswijk (Synchroon); ontwikkeling voormalige NDSM-werf naar een duurzaam en gezond stedelijk woon-werkgebied (Synchroon); ontwikkeling woongebied op voormalig industrieterrein centrum van Breda (Synchroon samen met ERA Contour); gebiedsontwikkeling Nieuw Kralingen in Rotterdam (ERA Contour samen met Heijmans); herontwikkeling gebied Wilhelminakanaal Oosterhout (Hazenberg).
- Ontwikkeling diverse stationsgebieden: Breda (5Tracks - Synchroon en J.P. van Eesteren), Den Haag (Koningin Julianaplein - Synchroon, J.P. van Eesteren en Mobilis), Arnhem en Leiden (K3-K4 - Synchroon en J.P. van Eesteren).

Woonomgevingen duurzamer en leefbaarder maken

- Vernieuwing Wetenschappersbuurt in Schiedam (ERA Contour). De metamorfose die de wijk de komende vijf jaar ondergaat, is via 'placemaking' tot stand gekomen; gebiedsontwikkeling Nieuw Kralingen in Rotterdam (ERA Contour samen met Heijmans); Vernieuwing woonwijk Overvecht in Utrecht (ERA Contour).
- Ontwikkeling nieuwe, goed bereikbare woonwijken nabij stations in Arkel en Hazerswoude (Synchroon).
- Project Waterfront Harderwijk: 750 woningen, diverse parkeergarages, voorzieningen en een jachthaven (Koopmans, Synchroon, Comfort Partners en Mobilis).
- In 2017 bouwden de TBI-ondernemingen 25 bijna-energieneutrale gebouwen (BENG), 122 nul-op-de-meterwoningen en 467 gasloze woningen).

Transformatie, renovatie

- Transformaties voormalige kantoorgebouwen in Utrecht en Den Haag (Koopmans).
- Geschikt maken bestaand kantoor van het Rijksvastgoedbedrijf voor Het Nieuwe Werken (Hazenberg).
- Transformatie muziekschool tot een 'state of the art' Centrum voor de Kunsten (Hazenberg).
- Revitalisatie van de Avans Hogeschool in 's-Hertogenbosch (Hazenberg samen met Croonwolter&dros).

Gevarieerde woonconcepten

- Realisatie van 863 woningen van de woonconcepten lekkerEIGENhuis en van beterBASISHuis verspreid over heel Nederland (ontwikkeling binnen TBI WOONlab).
- Oplevering van 1.000 geprefabriceerde casco's door Voorbij Prefab. De gevels en wanden voor de casco's worden automatisch vanuit BIM (Bouwwerk Informatie Model) geproduceerd, inclusief installatietechnische voorzieningen en kozijnen. Klanten hebben hierdoor (nog) meer betaalbare keuzevrijheid.

Restauratie en herbesteding

- Restauratie van de Domkerk in Utrecht, de Vesting in Naarden en de Eusebiuskerk in Arnhem.
- Restauratie en uitbreiding van het eerste en oudste museum van Amsterdam: het ARTIS-Groote Museum (Nico de Bont en Mobilis).
- Herbesteding klooster Eikenburg tot 70 loftappartementen voor de sociale verhuur. Het project maakt deel uit van een gebiedsontwikkeling De Bossen waarin een oud religieus complex wordt getransformeerd naar zorg, onderwijs en wonen.

UTILITEIT

Vernieuwende concepten

- Ontwikkeling en bouw Little C aan de Rotterdamse Coolhaven: mix van appartementen, lofts, studio's, daktuinen, ontmoetingspleinen, kantoren, ateliers, horeca en kleinschalige winkels (samen met ERA Contour).
- Voorbereiding bouw van het nieuwe, energieneutrale kantoor van Triodos Bank in Driebergen. Voor de bouw zal J.P. van Eesteren gebruikmaken van Madaster, het digitale platform voor materialenpaspoorten in de bouw.
- Renovatie en nieuwbouw van het Naturalis Biodiversity Center in Leiden.
- Nieuwbouw van het European Patent Office in Rijswijk volgens een geïntegreerd (UAV-GC-)contract (J.P. van Eesteren samen met Croonwolter&dros).
- De ontwikkeling en realisatie van twee woonzorgcomplexen in opdracht van Stichting Rendant, met in totaal 240 eenheden, gelegen in Leeuwarden, Aldânstate, en Heerenveen, Heerenhage (HEVO).
- De renovatie en uitbreiding, middels risicodragend projectmanagement, van het Avicenna College in Rotterdam (HEVO).

Transformatie, renovatie en restauratie

- Ombouw leegstaand pand naar nieuw hoofdkantoor Goede Doelen Loterijen in Amsterdam (BREEAM Outstanding).
- Transformatie kantoorpand Olympic Plaza tot een 'hightech', duurzaam kantoorgebouw.
- Modernisering en verduurzaming van twee voormalige kantoren van AkzoNobel en Stibbe (project 2Amsterdam).
- Verbouwing MM25 in Rotterdam naar 'state of the art' hoofdkantoor Croonwolter&dros, Mobilis en Servicis in Rotterdam (J.P. van Eesteren en Croonwolter&dros).

Verbouw, onderhoud en renovatie

- Verbouwing van metrostation Dijkzigt.
- Aanpassen van de liften en renoveren van de afdeling nucleaire geneeskunde Erasmus MC in Rotterdam.
- Verbouwing bestaand kantoor in het Markthof-complex in Den Haag tot 16 appartementen.
- Verbouwing voormalig HEMA/Rabobank-gebouw tot een comfortabel en energiezuinig gemeentehuis in Waddinxveen.

INFRA

Werken vanuit samenwerking

- Start eerste deel van bouw van de RijnlandRoute, de verbindingsweg van Katwijk naar de A4 bij Leiden (Croonwolter&dros samen met VINCI Construction Grands Projets SAS en DEME Infra Marine Contractors B.V.).
- Vernieuwing van de rondweg bij Antwerpen in aannemersconsortium Rinkoniën.
- Bouw van de nieuwe reactor Pallas voor de productie van medische isotopen in Petten, samen met INVAP.
- Bouw van de nieuwe Hartel Tank Terminal samen met Boskalis en Van Hattum en Blankevoort.
- Afronding project Spoorzone Delft, grote ondergrondse en spoorse werken (de spoortunnel, de parkeergarage en de fietsenstallingen) door de aannemerscombinatie CrommeLijn, bestaande uit Mobilis, CFE en Dura Vermeer.

Realisatie van projecten waar omgevingsmanagement doorslaggevend is

- Renovatie Amstelstation Amsterdam (Mobilis in samenwerking met Van Gelder).
- Ombouw spoorbaan Hoekse Lijn en bouw van zeven stations (Mobilis, Croonwolter&dros samen met VolkerRail).
- Bouw van het ecoduct over de A1 ter hoogte van Maanschoten.

Onderhoud renovatie tunnels

- Diverse onderhoudscontracten (langlopende contracten op basis van assetmanagement), onder andere voor de Westerscheldetunnel, de Sluiskiltunnel, het Coentunneltracé, het traject Maasvlakte A15 en de RijnlandRoute.
- Renovatie Maastunnel (Mobilis, Croonwolter&dros en Nico de Bont).

Waterwerken

- Start bouw tweede kolk bij Sluis Eefde, een multidisciplinair project dat geheel door TBI-ondernemingen wordt uitgevoerd.